

جلوه‌های معنویت شب قدر

حجت‌الاسلام والمسلمین حسین احسانی فر*

اشاره

«إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ؛^۱ ما آن (قرآن) را در شب قدر نازل کردیم! و تو چه می‌دانی شب قدر چیست؟ شب قدر، بهتر از هزار ماه است!»

در این نوشتار، با استفاده از متون دینی به این سؤالات پاسخ می‌گوییم: شب قدر یعنی چه؟ چرا از هزار ماه برتر است؟ ویژگی‌ها و جلوه‌های معنوی آن چیست؟

مفهوم «قدر»

واژه «قدر» و تقدیر در لغت و قرآن، کاربردهای مختلفی دارد؛ اما بیشترین کاربرد آن، در سه معنای ذیل است:

۱. عظمت و منزلت: لیلۃ‌القدر، یعنی شب عظمت و شرف؛^۲ شبی که قدر و منزلت آن را درک

---

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. سوره قدر، آیات ۱-۳.

۲. فخر رازی، تفسیر فخر رازی، ج ۲۳، ص ۲۲۹.

نکرده‌اند؛ «وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ» نظیر این مطلب، آیه «مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ»^۱ است؛ یعنی عظمت و منزلت خدا را شناختند؛ آن‌گونه‌که باید بشناسند. بر این پایه، شب قدر، یعنی شب باعظمت و بزرگ؛ شبی که در شرف و فضیلت، همانند آن وجود ندارد.

۲. توضیح و تنگ: مثل آیه «اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ»^۲ خدا روزی را برای هرکس بخواهد، گشایش می‌دهد و برای هرکس بخواهد تنگ می‌کند. «بنابراین، اطلاق قدر به این شب، به این جهت است که از کثرت نزول ملائکه، زمین تنگ می‌شود.

۳. اندازه‌گیری و تقدیر سرنوشت: مانند آیه «قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا»^۳ خدا برای هر چیزی، اندازه‌ای قرار داده است.»

بر اساس روایات، در شب قدر، سرنوشت افراد در همه امور زندگی، اعم از: رزق و روزی، مرگ و حیات، خوشی و ناخوشی، بر پایه استعدادها و لیاقت‌ها تقدیر و تنظیم می‌شود؛ چنان‌که می‌فرماید: «فِيهَا يُفَرَّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ»^۴ در آن شب، هر کاری بر طبق حکمت خدا تعیین و تنظیم می‌گردد.»

برتری شب قدر

هدف از آفرینش جهان هستی، انسان است و هدف از آفرینش انسان، «تعلیم قرآن». از این رو، اگرچه خلقت ظاهری بر تعلیم قرآن تقدم زمانی دارد، اما از نظر رتبه و اهمیت، تعلیم بر خلقت مقدم است؛ به همین جهت، در سوره الرحمن «تعلیم قرآن» بر آفرینش انسان مقدم شده است؛ «عَلَّمَ الْقُرْآنَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ» از سوی دیگر، به مقتضای «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»، قرآن در شب قدر برای هدایت مقصود آفرینش، یعنی انسان، نازل شده است. به همین سبب، شب مبارکی است^۵ و فضیلت آن، از سی هزار شب دیگر بیشتر است.^۶ هر سال در چنین شبی، ملائکه بسیاری و در رأس آنها جبرئیل و روح القدس، به اذن پروردگار به زمین می‌آیند تا نامه

۱. سوره حج، آیه ۷۴.

۲. سوره رعد، آیه ۲۶.

۳. سوره طلاق، آیه ۳.

۴. سوره دخان، آیه ۴.

۵. سوره دخان، آیه ۳.

۶. سوره قدر، آیه ۳.

سرنوشت انسان‌ها را تقدیم امام زمان عجل الله فرجه کند.

جلوه‌های معنوی شب قدر

زمان و مکان، بالذات شرافتی ندارند؛ شرافت، مربوط به حوادثی است که در آن زمان یا مکان اتفاق می‌افتد؛ «شَرَفُ الْمَكَانِ بِالْمَكِينِ». یثرب تا زمانی که مدینه‌النبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و یا کربلا مشهد اباعبدالله عَلَيْهِ السَّلَام نشده بود، شرافتی بر دیگر مکان‌ها نداشت. شرافت شب قدر نیز به دلیل جلوه‌های معنوی آن است که در ذیل به برخی اشاره می‌شود.

۱. نزول قرآن

قرآن علاوه بر نزول تدریجی در مدت ۲۳ سال، تمام آن یک‌دفعه در شب قدر نیز نازل شده است؛ «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...»^۱ ماه رمضان، ماهی است که قرآن در آن ماه نازل شده است. «بنابراین، یکی از مهم‌ترین جلوه‌های معنوی شب قدر، تلاوت قرآن و تدبر در معانی آن است؛ کتاب رحمتی که هر دردی را شفا می‌دهد؛ «وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ.»^۲

امیر مؤمنان عَلَيْهِ السَّلَام در توصیف قرآن کریم فرمود: «نُورًا لَا تَطْفَأُ مَصَابِيحُهُ وَ سِرَاجًا لَا يَخْبُو تَوْقُودُهُ وَ بَحْرًا لَا يَدْرِكُ قَعْرُهُ وَ مِنْهَا جَا لَا يُضِلُّ نَهْجُهُ وَ شِعَاعًا لَا يُظْلِمُ صَوْوُهُ وَ فُرْقَانًا لَا يُخَمِّدُ بُرْهَانُهُ وَ تَيْيَانًا لَا تُهْدِمُ أَرْكَانُهُ وَ شِفَاءً لَا تُحْسِي أَسْقَامُهُ»^۳ قرآن، نوری است که خاموشی ندارد؛ چراغی که درخشندگی آن زوال نپذیرد؛ دریایی که ژرفای آن درک نشود؛ راهی که راهرو آن گمراه نگردد؛ شعله‌ای که نور آن تاریک نشود؛ جداکننده‌ای که هرگز درخشش برهانش خاموش نگردد؛ بنایی که ستون‌های آن هرگز خراب نشود و شفادهنده‌ای که همه بیماری‌ها را بزدايد.»

تلاوت قرآن، اگرچه در هر زمان و مکانی در تقویت باورهای دینی و حفظ معنویت مؤثر است، ولی در ماه رمضان، به‌ویژه در شب قدر، تأثیر بی‌بدیلی دارد. از این رو، عالمان دین این فرصت طلایی را غیبت می‌شمردند. علامه طباطبایی شب‌های ماه رمضان تا صبح بیدار بود؛ مقداری مطالعه می‌کرد و بعد به قرائت قرآن و دعا و نماز می‌پرداخت.^۴ مرحوم میرداماد هر شب پانزده

۱. سوره بقره، آیه ۱۸۵.

۲. سوره اسراء، آیه ۸۲.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۸۹، ص ۲۱.

۴. جعفر سبحانی، سیمای فرزندانگان، ص ۱۶۴.

جزء قرآن می‌خواند.^۱ امام خمینی علیه‌السلام در ماه رمضان هر روز ده جزء قرآن می‌خواند.^۲ ایشان می‌فرمود: «هرکس بخواهد از آدمیت سر در بیاورد و آدم بشود، باید دائم قرآن بخواند.»^۳

۲. نزول ملائکه

به اذن پروردگار، در شب قدر ملائکه و روح به زمین فرود می‌آیند؛ «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ.»^۴ جمعیت ملائکه نازل شده از آسمان‌ها و سدره‌المنتهی به قدری زیاد است که در کره زمین جا به شدت تنگ می‌شود.^۵ آنان از سر شب تا صبح به هر مؤمنی بگذرند که مشغول عبادت باشد، با او مصافحه نموده، به او سلام می‌دهند؛^۶ بلکه هیچ خانه و مکانی یا انسان مؤمنی نیست، مگر آنکه فرشته‌ای در شب قدر نزد او می‌رود و به او سلام می‌دهد؛ مگر خانه افراد شراب‌خوار، خورنده گوشت خوک و کسانی که از راه حرام جنب می‌شوند و همچنین، خانه‌هایی که سگ یا خوک در آن باشد.^۷

۳. تجلی ولایت

هیچ عبادتی در هیچ زمان و مکانی، بدون ولایت پذیرفته نیست. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «ای علی! اگر بنده‌ای از بندگان خدا به اندازه عمر نوح، خدا را عبادت کند و به اندازه کوه احد طلا در راه خدا انفاق نماید و هزار بار با پای پیاده مکه رود و اعمال حج به جا آورد و در راه دفاع از دین پیوسته بین صفا و مروه جهاد کند و سرانجام در آن مکان مقدس مظلومانه کشته شود، اما پایبند به ولایت شما نباشد، قطعاً بوی بهشت هرگز به مشام او نخواهد رسید.»^۸

اساساً فضیلت شب قدر، به برکت ولایت امیر مؤمنان علیه‌السلام است. در محضر امام صادق علیه‌السلام از سوره قدر صحبت شد. حضرت فرمود: «چقدر برتری سوره قدر بر دیگر سوره‌ها آشکار است.»

۱. همان، ص ۱۷۲.

۲. بهاء‌الدین خرمشاهی، دانشنامه قرآن، ج ۱، ص ۱۰۰۶.

۳. غلامعلی رجائی، برداشت‌هایی از سیره امام خمینی، ج ۳، ص ۱۲.

۴. سوره قدر، آیه ۴.

۵. سید ابراهیم بروجردی، تفسیر جامع، ج ۷، ص ۴۵۵.

۶. سید محمدحسین طباطبائی، المیزان، ج ۲۰، ص ۳۳۳.

۷. آلوسی، روح المعانی، ج ۱۵، ص ۴۱۸.

۸. خوارزمی، مقتل، ج ۱، ص ۳۷.

پرسیدند: علتش چیست؟ فرمود: «به سبب آن است که ولایت امیر مؤمنان در شب قدر نازل شد.»^۱ رسول خدا ﷺ به علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود: «خداوند در شب قدر تمام چیزهایی را که تا روز قیامت به وجود می‌آید، مقدر کرده؛ از جمله ولایت شما و ولایت امامان از فرزندان شما را.»^۲ حکمت توسل به چهارده معصوم عَلَيْهِمُ السَّلَامُ و دعا برای سلامتی امام زمان عَلَيْهِ السَّلَامُ و خواندن دعای «اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيَّكَ» نیز به همین موضوع باز می‌گردد.

۴. شب‌زنده‌داری

یکی از جلوه‌های معنوی شب قدر، بیدار ماندن و ارزیابی عملکردهای گذشته خویش است. البته نباید به بیداری چشم قناعت کرد؛ چه آنکه «بیداری دل» و «بصیرت» است که دردها را درمان کند و مقام قرب الهی را به ارمغان آورد. ای بسا بیدار چشم و خفته دل خود چه بیند چشم اهل آب و گل؟^۳ پس، چه خوب است انسان محبت‌ها، مهربانی‌ها و نعمت‌های بی‌شمار خدا را از یک سو، و کوتاهی و تقصیرات و گناهان خویش را از سوی دیگر، به یاد آورد و با اشک توبه و انابه و استغفار، زنگارهای دل خود را شست و شو دهد.

دعا و مناجات

دعا، آب حیات و روح عبادت است؛ «الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ.»^۴ از نگاه قرآن، ارزش انسان‌ها در پیشگاه پروردگار به دلیل دعاهاست؛ «قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ؛^۵ بگو اگر دعاها را شما نباشد، پروردگارم برای شما هیچ ارزشی قائل نیست.» انبیا و اولیای خدا همواره در کارهای مهم دست به درگاه پروردگار برمی‌داشتند و با دعا و یاد او، توان و نیرو می‌گرفتند. حضرت نوح عَلَيْهِ السَّلَامُ در آن طوفان هولناک وقتی سوار بر کشتی شد، مأموریت یافت برای نجات خود و همراهانش دعا کند.^۶ حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ نیز هنگامی که از ترس فرعون به سوی مدین

۱. شیخ صدوق، فضائل الأشهر، ص ۱۱۹.

۲. همو، معانی الأخبار، ص ۳۱۵.

۳. مثنوی مولوی، دفتر ۳، بیت ۱۲۲۲.

۴. ابن‌فهد حلی، عدة الداعی، ص ۲۹.

۵. سوره فرقان، آیه ۷۷.

۶. سوره مؤمنون، آیه ۲۸، ۲۹.

فرار می‌کرد، دست به دعا برداشت و گفت: «عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ.»^۱
دعا و نیایش، در هر زمانی خوب و سازنده است؛ ولی برخی زمان‌ها و مکان‌ها در اجابت سریع
دعا مؤثرند. بهترین زمان برای دعا، ماه رمضان، به ویژه شب‌های قدر است.
ای راز دل شکسته من   ای مرهم قلب خسته من
بنگر ز گنه چه تیره‌روزم   چون شمع به در گهت بسوزم
باشد که نظر کنی به حالم   بخشی به عنایتت کمالم^۲

در پایان، مناجات موسی عليه السلام با پروردگار خویش را مرور می‌کنیم:

- خدایا! قرب تو را می‌خواهم.
- قرب مرا در احیای شب قدر جست‌وجو کن.
- خدایا! رحمت را می‌خواهم.
- رحمتم را در محبت و رحم کردن بر نیازمندان در شب قدر تحصیل کن.
- خدایا! جواز عبور از پُل صراط را می‌خواهم.
- در شب قدر صدقه بده.
- خدایا! بهشت را با همه نعمت‌هایش می‌خواهم.
- بهشت، در گرو تسبیح من در شب قدر است.
- خدایا! برات نجات از آتش جهنم می‌خواهم.
- در شب قدر زیاد استغفار کن.
- خدایا! رضایت و خشنودی تو را می‌خواهم.
- در شب قدر زیاد نماز بخوان.^۳

---

۱. سوره قصص، آیه ۲۲.

۲. حسین انصاریان، عرفان اسلامی، ج ۳، ص ۱۸۴.

۳. سیدبن طاوس، اقبال، ص ۱۸۶.